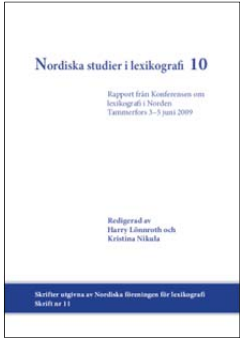

NORDISKE STUDIER I LEKSIKOGRAFI

Titel:	Ordförbindelser i SAOB - En undersökning av beskrivningen av kollokationer	
Forfatter:	Bodil Rosqvist	
Kilde:	Nordiska Studier i Lexikografi 10, 2010, s. 455-469 Rapport från Konferens om lexicografi i Norden, Tammerfors 3.-5. juni 2009	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/nsil/issue/archive	

© Nordisk forening for lexicografi

Betingelser for brug af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre Nordiske studier i lexicografi (1-5) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

BODIL ROSQVIST

Ordförbindelser i SAOB

En undersökning av beskrivningen av kollokationer

This paper presents a study of the treatment of collocations in the Swedish Academy Dictionary (SAOB), which is a historical dictionary describing Swedish from the year 1521 until the present day. The collocations selected in the study consist of a performative verb and a noun object. I have found that they are reasonably well covered in SAOB. They are often included both under the base (i.e. the noun) and the collocate (i.e. the verb). When the collocations are not included in SAOB I have looked for possible reasons for this.

Nyckelord: lexikografi, kollokationer, ordförbindelser, Svenska Akademiens ordbok

1. Inledning

Förutsättningarna för ordböcker att beskriva språket har ändrats radikalt under 1900-talet och framåt. I dag baseras till exempel alla moderna ordboksprojekt på elektroniska korpusar och i regel har man hjälp av avancerade datorprogram, som bland annat kan urskilja och ange ord som ofta förekommer tillsammans, det vill säga vad som ofta kallas *kollokationer*. I moderna ordböcker får kollokationer, idiom och valensuppgifter ofta också en framträdande plats. Som exempel kan jag nämna att både *Den Danske Ordbog* (DDO, 2003–2005) och *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (SO, 2009) ger flerordsuttryck som underuppslagsord i fetstil och konstruktionsuppgifter på en speciell fast plats.

I detta arbete ska jag titta närmare på beskrivningen av kollokationer i *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB), ett projekt som startade för över hundra år sedan. Jag kommer att undersöka en samling kollokationer och försöka besvara följande frågor: 1) I vilken mån förekommer de aktuella kollokationerna i SAOB?, 2) Vilket lemma redovisas de under?, 3) På vilket sätt sker beskrivningen? och 4) Vilka orsaker finns till ett eventuellt utelämnande?

SAOB är en historisk ordbok som beskriver svenskan från år 1521 till och med respektive bands tryckningsdatum. Det första bandet trycktes år 1898 och i år (2009) har redaktionen hunnit till band 35, som sträcker sig från *trivsel* till *tyna*. Fyra band till planeras och hela verket ska vara avslutat år 2017. Eftersom ordboken trots den långa utgivningstiden ska vara ett enhetligt verk är re-

daktionen bunden vid det artikelformat som utformades då projektet inleddes på 1890-talet. Det betyder att makrostrukturen ligger fast och att de informationstyper som används är (i stort sett) desamma verket igenom. Samtidigt så har väldigt mycket hänt inom språkvetenskap, lingvistik och lexikografi under SAOB:s utgivningstid, vilket betyder att vissa förändringar i ordbokens beskrivningssätt trots allt är både nödvändiga och ofrånkomliga.

Intresset för fasta fraser har ökat från och med slutet av 1900-talet. Detta har medfört att man nu kan tala om fraseologin som en egen forskningsgren. Det har, som nämndes ovan, också medfört att fasta fraser ofta får en framträdande plats i moderna ordböcker och att man lägger ner mycket jobb på att söka fram dem och på att utarbeta principer för att beskriva dem. Därmed inte sagt att ordbokstillverkarna var ointresserade av fraseologi då projektet SAOB startades. Också då ansågs det viktigt att orden skulle presenteras i sitt sammanhang med andra ord och inte som självständiga enheter. Sådär sa till exempel Theodor Hjelmqvist i sin presentation av SAOB år 1893. Ordboken ”vill i åskådliga exempel, tagna från våra bästa skalder och prosatörer, gifva oss en omfattande helbild af vårt svenska ordförråd och dettas användning i tal och skrift” (Hjelmqvist 1893: 61). *Goda exempel* skulle upplysa och inspirera läsarna. Därför utgörs också grunden för den språkliga beskrivningen i SAOB av exempel från litteraturen där uppslagsorden förekommer i sitt sammanhang, det vill säga den typ av korpus som gick att uppbringa på 1800-talet. Redaktionen räknar med att det nu finns ungefär nio miljoner excerpter i samlingarna.

Trots intresset för olika typer av ordförbindelser i SAOB har beskrivningen av dessa alltid varit sekundär. Det primära syftet måste sägas vara att göra en grundlig betydelsebeskrivning med ett historiskt perspektiv. Det står till exempel inte så mycket i ordbokens interna manualer om hur ordförbindelser bör beskrivas. Just därför tycker jag att det känns spännande att undersöka beskrivningen av dem lite närmare. Alltså kommer jag nu att undersöka en samling kollokationer i ett verk som startade långt innan termen *kollokation* var påtänkt.

2. Bakgrund

2.1 Vad är en kollokation?

Nu är det förstås inte helt självklart vad en kollokation är. Begreppet myntades av den engelske lingvisten John Rupert Firth på 1950-talet för att beteckna frekvent samförekomst av två eller flera ord i autentiska texter (Malmgren 2003: 124). Orden behövde inte stå intill varandra och vid analysen togs också hänsyn

till antalet ord som skiljde komponenterna åt, det så kallade *kollokationsspannet*. I dag kan man huvudsakligen tala om två olika kollokationsteorier: den *korpus-* eller *frekvensorienterade* och den *systemorienterade*.

Enligt den *korpus-* eller *frekvensorienterade traditionen*, huvudsakligen praktiserad i England, utgår man från en så kallad *nod*, eller ett *nodord*, som är det vid varje enskilt tillfälle betraktade ordet i korpusen. I den text som är synlig i ett fönster i viss bestämd storlek på datorskärmen undersöker man vilka ord som ligger före eller efter noden inom ett visst kollokationsspänn. De ord som frekvent samvarierar med nodordet kallas *kollokat*. En nod tillsammans med ett eller flera kollokat utgör en kollokation (Svanlund 2001: 107). För en del forskare är kravet på en kollokation alltså att de ingående orden, nod och kollokat, tillsammans förekommer i en korpus med märkbart högre frekvens än vad slumpen skulle medföra (Lehr 1996, Svanlund 2001). Exempel på kollokat till ordet *vikt* som listas av Jan Svanlund (2001: appendix B) är till exempel *av*, *att*, *stor*, *vid*, *understryka* med flera.

Andra forskare kräver utöver frekvens också att ordsammanställningarna ska vara grammatiskt välformulerade. Enligt Sue Atkins och Michael Rundell (2008: 369) ska ett kollokat ”stand in a major grammatical relationship to the [node]”. Som exempel anger de bland annat ett substantiviskt objekt till ett verb (t.ex. *relationship*, *bonds* och *alliance* till verbet *forge*). Detta krav på grammatiskhet diskvalificerar ordkombinationer som till exempel den av Svanlund angivna *att ... vikt* från beteckningen kollokation. Följande exempel på svenska kollokationer ges hos Göran Kjellmer (1982): *en ljus framtid*, *goda förhoppningar*, *i största hast*, *äta middag*, *borsta tänderna*.

Den *systemorienterade traditionen* har fått starkt fäste framför allt i Tyskland (se t.ex. Hausmann 1985, Heid 1994). I Sverige förespråkas denna tradition bland annat av Bo Svensén (2004: 209), som menar att den måste anses vara den mest fruktbara i lexikografiska sammanhang. De systemorienterade forskarna vill ytterligare begränsa definitionen av beteckningen kollokation och på så sätt skilja denna typ av ordförbindelse från *fria kombinationer*. Svensén återger Franz Josef Hausmanns exempel på en fri kombination, uttrycket *köpa en bok*. ”Som ordförbindelse är det (semantiskt sett) trivialt. Man kan köpa nästan vad som helst, och det är många saker man kan göra med en bok” (Svensén 2004: 209). Typiska egenskaper för kollokationer är enligt Svensén (2004: 209–210) att något av de ingående orden har begränsad kombinerbarhet och i någon mån är oförutsägbart. Det är vidare typiskt att en av komponenterna kan definieras och förstås endast med hjälp av ”kollokationspartnern”, det vill säga att den är *synsemantisk*, inte *autosemantisk* (Svensén 2004: 210). Svensén exemplifierar med ordförbindelsen *fatta ett beslut*. För att uttrycka att ett beslut kommer till stånd måste man känna till vilket verb som har blivit det ”normala” just i detta sam-

manhang. Det går inte att räkna ut att det är verbet *fatta* (eller verbet *ta*) som ska användas. Denna information måste på något sätt finnas lagrad i brukarens mentala lexikon (Svensén 2004: 209). Betydelsen av verbet *fatta* är inte heller självklar. Den blir tydlig först då verbet ställs i samband med objektet *beslut*. Svensén (2004: 209) menar att ordkombinationer av detta slag kan ses som ett slags halvfabrikat som en god ordbok bör ge upplysning om. Det systemorienterade synsättet kan alltså hjälpa lexikografen till ett meningsfullt urval.

Hausmann (1985: 119) introducerar tanken om att kollokationer i allmänhet har en hierarkisk uppbyggnad, det vill säga att den ena komponenten kan ses som ett huvudord i semantisk mening och den andra som ett slags biord. I Sverige har Sven-Göran Malmgren anslutit sig till detta synsätt. Även han använder kollokationen *fatta beslut* som exempel. *Beslut* utgör här huvudordet och *fatta* biordet. Detta motiveras av att man lätt kan föreställa sig en språkbrukare som söker efter det rätta verbet till substantivet *beslut*, alltså *fatta*, medan man däremot knappast kan tänka sig en språkbrukare som söker efter det rätta substantivet till verbet *fatta* (Malmgren 2003: 127). Hausmann kallar huvudordet i kollokationen för *bas* (ty. *Basis*) och biordet för *kollokator* (ty. *Kollokator*). Termerna *bas* och *kollokator* har fått genomslag i svenskan bland annat genom Malmgren (2003), Svensén (2004) samt Emma Sköldberg och Maria Toporowska Gronostaj (2008) och används även av mig i denna artikel.

2.2 Hur ska en kollokation beskrivas i en ordboksartikel?

Flera forskare har ägnat uppmärksamhet åt hur man på bästa sätt ska presentera fasta fraser i ordböcker (t.ex. Zgusta 1971: 138–159, Cowie 1981, Benson 1985, Nimb 1996, Svensén 2004: 217–237, 250–257). Här ska jag av utrymmesskäl bara helt kort gå in på något av det som sägs, främst om den typ av kollokationer som undersöks i denna artikel, som är verb + substantiv.

Morton Benson använder benämningen *CA collocations* för kombinationer av verb och substantiv där verben avser ”creation and/or activation”, vilket skulle kunna beskriva exemplen i denna undersökning (se vidare avsnitt 3). Han menar att dessa ordförbindelser ofta är oförutsägbara på så sätt att det är svårt för en språkinlärare att veta vilket verb som ska användas och ser denna oförutsägbarhet som ett skäl för att denna typ av kollokationer ska tas upp i ordböcker (Benson 1985: 64). Som jag nämnde i avsnitt 2.1 nämner även Svensén (2004: 209) oförutsägbarhet och begränsad kombinerbarhet som goda skäl för att ordförbindelser ska anföras i ordböcker.

Även ordbokens storlek spelar naturligtvis in då det gäller urval. Ladislav Zgusta påminner om att gränsen mellan fasta och fria kombinationer är flytande. ”The lexicographer should be aware of this and should try to evaluate the degree of ’setness’ of the combinations. The smaller the dictionary, the more severe will be his choice of examples in favour of the most stabilized set combinations” (Zgusta 1971: 155).

Då det gäller placeringen av kollokationer anser Svensén (2004: 36), i enlighet med modernt lexikografiskt tänkande, att ordbokens syfte måste tas i beaktande. Han skiljer till exempel på om en ordbok främst är avsedd som hjälp vid reception av språk, vid produktion av språk eller både vid reception och produktion. I *produktionsordböcker* bör enligt Svensén (2004: 217) i princip all kollokationsinformation ges vid basen, det vill säga det semantiska huvudordet. Möjliga kollokatorer ska anges där ”för att beskriva en syntagmatisk egenskap hos basen” (Svensén 2004: 217). Då det gäller ordböcker avsedda för både produktion och reception menar Svensén att dessa med fördel kan ange kollokationer både vid basen och kollokatorn. Då får läsaren upplysning om ”dels möjliga kollokatorer vid vissa baser (produktion), dels betydelsen hos vissa kollokatorer som kan vara svåra att förstå (reception)” (Svensén 2004: 219). Då Benson talar om placeringen av kollokationer skiljer han inte på ordböcker med olika syfte, utan koncentrerar sig mer på vilken typ av kollokation som ska beskrivas. *CA collocations* bör enligt honom alltid anges vid substantiven, eftersom det är troligt att ordboksanvändarna söker information om vilket verb som ska användas till ett visst (känt) substantiv (Benson 1985: 65).

3. Exempelsamlingen

Kollokationerna som jag har tittat på har tagits fram av Sven-Göran Malmgren. I sin artikel ”Collocations in Swedish Dictionaries and Dictionary Research” (Malmgren 2008) har han undersökt beskrivningen av 28 kollokationer i ordböcker. Kollokationerna består av ett verb (kollokatorn) och ett substantiv (basen). Verben är så kallade funktionsverb och substantiven fungerar som objekt. Tillsammans bildar de verbförbindelser som anger att djupsjektet i en sats *får till stånd*, *åstadkommer*, *genomför* objektet i satsen. Malmgren har undersökt hur kollokationerna beskrivs i tre ordböcker: *Svenskt språkbruk* som är en konstruktionsordbok, *Nationalencyklopedins ordbok* (NEO) som är en allmänordbok, och *Norstedts stora svensk-engelska ordbok* som är en tvåspråkig ordbok. Det betyder att jag kan jämföra hans resultat för dessa tre ordböcker med mitt resultat för SAOB. Kollokationerna har för övrigt undersökts även i fyra norska

ordböcker av Lars Vikør (2009). På grund av att kollokationernas olika status och bruklighet i norska respektive svenska går det dock inte att jämföra resultaten utan ett ganska ingående resonemang och jag kommer därför inte att nämna hans undersökning vidare.

De undersökta kollokationerna är: 1) *anlägga (samma) synpunkt*, 2) *avge ett löfte*, 3) *avlägga ed*, 4) *begå självmord*, 5) *bedriva handel*, 6) *bjuda motstånd*, 7) *bruka våld*, 8) *dra en slutsats*, 9) *fatta beslut*, 10) *framföra kritik*, 11) *fälla en kommentar*, 12) *föra samtal*, 13) *företa en resa*, 14) *förrätta gudstjänst*, 15) *ge order*, 16) *göra ett försök*, 17) *ha illusioner*, 18) *hysa förhoppningar*, 19) *hålla tal*, 20) *iaktta tystnad*, 21) *idka umgänge*, 22) *känna förakt*, 23) *ställa en fråga*, 24) *ta ett steg*, 25) *utföra arbete*, 26) *utöva förtryck*, 27) *vidta åtgärder* och 28) *visa artighet*.

Jag tror som sagt att de flesta forskare skulle vara överens om att de aktuella exemplen utgör kollokationer, oavsett vilken teori man ansluter sig till. Några av exemplen känns dock lite ålderdomliga och skulle troligen inte gallras fram av ett datorprogram ur en modern elektronisk korpus. Verbet *anlägga* verkar till exempel numera mindre vanligt i samband med substantivet *synpunkt* än verben *framföra* och *lämna* eller verbförbindelserna *föra fram* och *komma med*. Då jag vid en snabbundersökning i Språkbankens konkordanser söker på verbet *anlägga* (i infinitiv) träffar jag på ordet *synpunkt* vid drygt 20 procent av träffarna i tidningar från 1965 (Press65) och vid mindre än 1 procent av träffarna i tidningar från 2004 (GP04) (<http://spraakbanken.gu.se/konk/>). En vikande trend för ordförbindelsen *anlägga (samma) synpunkt* är alltså tydlig. Eftersom SAOB har ett historiskt perspektiv är dock äldre kollokationer lika intressanta att undersöka som nyare.

Några kollokationer ligger också närmare *fria kombinationer* än andra. Gränsen är ju, som nämndes ovan, flytande. Jag tänker främst på *känna förakt*. Alla ord för känslor går ju egentligen att kombinera med verbet *känna*. Verbet är alltså förutsägbart och autosemantiskt i kombination med känslosubstantiv, vilket betyder att ordförbindelsen *känna förakt* saknar vissa drag som enligt den systemorienterade traditionen är typiska för kollokationer.

4. Resultat i de olika ordböckerna

Hur väl täcks då kollokationerna av de olika ordböckerna? Enligt Malmgrens (2008: 156 f.) undersökning tar *Svenskt språkbruk* upp 21 av de 28 kollokationerna, 17 stycken vid kollokatoren och 20 vid basen. NEO tar upp 17 av kollokationerna, 11 vid kollokatoren och 14 vid basen medan *Norstedts stora svensk-*

engelska ordbok tar upp 20 av kollokationerna, 6 vid kollokatorn och 19 vid basen. Min undersökning av SAOB visar att 21 av kollokationerna tas upp där, 17 vid kollokatorn och 15 vid basen. Alla ordböcker har således en jämn fördelning vad gäller redovisning vid bas respektive kollokator, utom den tvåspråkiga svensk-engelska ordboken som redovisar nästan alla de kollokationer som tas upp vid basartikeln. En sådan fördelning känns också logisk med tanke på att *Norstedts stora svensk-engelska ordbok* är en utpräglad produktionsordbok. Som jag nämnde i avsnitt 2.2 bör en sådan ordbok enligt Svensén redovisa kollokationer vid basen. Även konstruktionsordboken *Svenskt språkbruk* är i hög grad avsedd att vara till hjälp vid produktion. I denna ordbok har man trots det oftast valt att redovisa ordförbindelserna vid båda de ingående orden. Så ser det ut även i NEO och SAOB, som väl båda kan sägas vara ordböcker med ett huvudsakligen deskriptivt syfte, kanske främst avsedda för reception.

SAOB har ett sämre utgångsläge än de andra ordböckerna eftersom verket ännu inte är färdigställt. Åtta av de ingående orden, nämligen *utföra*, *utöva*, *vidta*, *visa*, *tystnad*, *umgänge*, *våld* och *åtgärder*, finns i den del av alfabetet som ännu inte tryckts. Att SAOB ändå redovisar 21 av de 28 kollokationerna, lika många som konstruktionsordboken *Svenskt språkbruk*, får anses vara ett gott resultat. I nästa avsnitt ska jag titta närmare på hur redovisningen av de undersökta kollokationerna ser ut i SAOB.

5. Redovisningssätt i SAOB

I tabell 1 återges resultatet för SAOB. Exempelen återges i vänsterkolumnen. Av de två andra kolumnerna framgår huruvida exemplen återfinns vid kollokatorn respektive basen i SAOB. Årtalet anger tryckår för den aktuella artikeln. Efter årtalet följer uppgift om vilken informationstyp som använts. Då kollokationen inte återfinns i artikeln markeras detta med en divis efter årtalet.

Som framgår av tabell 1 redovisas 12 av de 28 kollokationerna både vid basen och kollokatorn. Detta är i linje med Svenséns rekommendationer för ordböcker avsedda både för reception och för produktion. Det finns anledning att redovisa kollokationerna vid basen, det vill säga substantivet, eftersom man där bör få reda på hur man bildar en verbförbindelse med ordet. Det finns också anledning att redovisa kollokationerna vid verbet eftersom detta kan behöva en speciell definition, kanske ett eget betydelsemoment, för sin användning som kollokator för att beskrivningen ska bli heltäckande. Som nämndes ovan har verbet ofta inte sin grundbetydelse i denna användning. Det är synsemantiskt snarare än autosemantiskt.

Tabell 1. De undersökta kollokationernas förekomst vid bas respektive kollokator i SAOB

Kollokation (kollokator+bas)	Kollokator	Bas
anlägga (samma) synpunkt	1898 språkprov	2000 red.-ex. + språkprov
avge ett löfte	1898 red.-ex. + språkprov	1942 –
avlägga ed	1898 språkprov	1917 hänv. (till kollokatorn)
begå självmord	1901 –	1969 red.-ex.
bedriva handel	1901 –	1930 def., förkl. till red.-ex.
bjuda motstånd	1911 def. (uttr.) + språkprov	1945 –
bruka våld	1923 red.-ex.	ej tryckt
dra en slutsats	1922 def. + språkprov	1977 red.-ex. + språkprov
fatta beslut	1924 def. (förb.) + språkprov	1905 red.-ex. + språkprov
framföra kritik	1925 –	1938 –
fälla en kommentar	1926 –	1937 –
föra samtal	1927 def. (uttr.) + språkprov	1964 –
företa en resa	1927 språkprov	1957 red.-ex.
förrätta gudstjänst	1927 språkprov	1929 red.-ex. + språkprov
ge order	1928 red.-ex.	1950 red.-ex.
göra ett försök	1929 def. (stående förb.)	1927 red.-ex.
ha illusioner	1930 –	1933 –
hysa förhoppningar	1932 red.-ex.	1927 red.-ex.
hålla tal	1932 def. + språkprov	2002 def. (uttr.) + språkprov
iaktta tystnad	1933 red.-ex.	ej tryckt
idka umgänge	1933 –	ej tryckt
känna förakt	1939 –	1927 –
ställa en fråga	1997 def. + red.-ex. + språkprov	1926 red.-ex.
ta ett steg	2002 (def., uttr.) hänv. (till basen)	def. (uttr.)
utföra arbete	ej tryckt	1901 red.-ex. + språkprov
utöva förtryck	ej tryckt	1928 –
vidta åtgärder	ej tryckt	ej tryckt
visa artighet	ej tryckt	1902 språkprov

Av tabell 1 framgår vidare att det vanligaste redovisningssättet är i språkprov eller i redaktionsexempel (förkortat red.-ex.). Då ges kollokationerna alltså som språkliga exempel som får tala för sig själv, antingen i autentiska språkprov ur materialet eller i exempel konstruerade av redaktören. Men ibland beskrivs kollokationerna explicit i definitionstexten, så är det till exempel på *dra* (*en slutsats*), *fatta* (*beslut*) och (*ta ett*) *steg*.¹ På *fatta* kallas kollokationen *fatta beslut* för en ”förbindelse” och på *steg* kallas *ta ett steg* för ett ”uttryck”. *Förbindelse* och *uttryck* är de två vanligaste benämningarna för ordförbindelser som används i ordboken. På *göra* (*ett försök*) används den lite ovanligare benämningen *stående förbindelse*.

Det står ”hänv.” på några ställen, till exempel vid *ta* (*ett steg*). Det betyder att inga språkliga exempel ges vid artikeln *ta*, men att man kan hitta sådana, och kanske också en utförligare beskrivning, vid kollokationens andra beståndsdel, nämligen ordet *steg*. Jag ska nu ge några exempel som visar hur de olika redovisningssätten kan se ut.

5.1 Redovisning i språkprov

Kollokationen *förrätta gudstjänst* redovisas på artikeln *förrätta* med hjälp av ett språkprov. Definitionen för verbet lyder ”(planmässigt o. med bestämd avsikt) utföra l. verkställa (ngt), utträta, fullgöra”. I ett undermoment tas sedan användning med objekt ”som betecknar en viss förrättning” upp speciellt. Bland språkproven i detta undermoment hittar man kollokationen *förrätta gudstjänst* i ett citat från 1756: ”En [...] gudstjänst [...] som skulle förrättas av elva kaniker”. I nästa språkprov, från 1920, beläggs objektet *samling*, och sedan ges även objektet *den heliga akten* (SAOB F 3109). Här får alltså språkproven tala för sig själva. Läsaren får ingen information om huruvida ordförbindelserna i exemplen är fasta eller mera tillfälliga.

5.2 Redovisning i redaktionsexempel

På artikeln *hysa* ges kollokationen *hysa förhoppningar* som ett redaktionsexempel. På det aktuella betydelsemomentet kommer först definitionen ”i överförd anv., med avs. på viss sinnesstämning [...] o. d.: ge plats i sitt sinne, inrymma”.

¹ Aktuellt uppslagsord är markerat med fetstil.

Sedan följer redaktionsexemplen i kursiv stil. Exemplet *hysa förhoppningar* förekommer efter bland annat ”*Hysa agg, aktning, avsky, avund, böjelse, fördom(ar), förtroende, förtröstan, groll, hat, hopp, intresse, kärlek, försonliga känslor, misskund, omsorg, tillgivenhet, tvivel, välvilja, ömhet. Hysa (en) önskan om ngt, äv. en avsikt med ngt. Hysa den l. den meningen l. åsikten l. övertygelsen. Hysa en oriktig föreställning om ngt. Hysa en god l. dålig tanke om ngn.*” (SAOB H 1672). Genom att på detta sätt räkna upp en lång rad vanligt förekommande objekt kan lexikografen som synes göra den språkliga beskrivningen lite överskådligare och fylligare än då han eller hon endast använder sig av autentiska språkprov ur materialet. De autentiska språkproven väljs dock aldrig bort utan följer efter redaktionsexemplen som ett komplement.

5.3 Redovisning i definitionstexten

På artikeln *hålla* beskrivs kollokationen *hålla tal* explicit i definitionen. Definitionen lyder ”med avs. på tal, föredrag, predikan, musik o. d.: framföra, framsäga; utföra, ’giva.’” Frasen *med avseende på* (förkortat *med avs. på*) används i SAOB för att ange objektet vid transitiva verb, vilket innebär att de möjliga objekten *tal, föredrag, predikan, musik* alltså nämns som exempel i definitionen. Eftersom det som beskrivs i definitionen helst sedan ska beläggas med ett språkligt exempel förekommer kollokationen *hålla tal* inte bara i själva definitionstexten utan också i ett språkprov. Belägget ”När du skall hålla offentligt tal” är hämtat från Sven Hofs *Svenska språkets rätta skriftsätt* (1753) (SAOB T 249–250).

5.4 Redovisning i definitionstexten som uttryck eller förbindelse

Även på artikeln *tal* anges kollokationen *hålla tal* explicit i definitionen. Där har kollokationen fått benämningen *uttryck*. Beteckningen *uttryck (uttr.)* används i SAOB med mycket vidsträckt betydelse. Den ”rymmer i stort sett alla sammanställningar av betydelsebärande ord med ett inre sammanhang” (Lundblad 1992: 46). Man kan säga att det man gör med hjälp av termen *uttryck* är att lyfta ut och specialbehandla några utvalda ord som en enhet i stället för att låta dem ingå i en generell språklig beskrivning. Definitionen för ordet *tal* lyder ”inför sällskap l. publik hållet, ofta högtidligt, muntligt anförande, muntlig framställning” och följs av formuleringen ”särsk. i uttr. *hålla*, förr äv. *föra* l. *göra* l. *ha (ett) tal*, framsäga l. läsa upp ett tal”. Här ges som synes inte bara *hålla* som funktionsverb. Läsaren får reda på att man förr i tiden även kunde använda *föra*,

göra eller *ha* som kollokatorer till *tal*. Alla de olika funktionsverben beläggs sedan med språkprov. Att bruket av verb i kollokationen har övergått från *ha* till *hålla* illustreras även i det första språkprovet där bibeln citeras, eftersom det framgår att verbet *ha* används i bibelöversättningen från 1526 och verbet *hålla* i översättningen från 1999: "Herodes [...] hadhe itt taal till them. *Apg. 12: 21* (NT 1526; Bib. 1999: höll ett tal)". Språkprovet för den numera brukliga kollokationen *hålla tal* är ett citat från *Svenska Akademiens handlingar* från år 1786, och lyder som följer: "Nu är Ledamot (*i Svenska Akademien*) vald, blifve han uti en almän Sammankomst emottagen, och hålle thervid et Tal öfver then afgangne" (SAOB T 249–250).

Beteckningen *förbindelse* (*förb.*) används också för att skilja ut vissa ordkombinationer. Gränsen mellan vad som betecknas som *uttr.* respektive *förb.* är oklar och begreppen används ibland överlappande i SAOB. Enligt Carl-Erik Lundbladh (1992: 46) ska *förb.* användas främst "för att allmänt benämna en ordkombination i dess egenskap av enhet med viss grammatisk relation mellan delarna". Problemet är att "sammanställningar av betydelsebärande ord med ett inre sammanhang" som utgör definitionen för ett *uttr.* också kan sägas utgöra ordkombinationer "i dess egenskap av enhet med viss grammatisk relation mellan delarna", det vill säga definitionen för *förb.* Klart är i alla fall att *uttr.* används flitigast av de två beteckningarna. Det gäller även för kollokationerna i denna undersökning. Ett exempel där beteckningen *förb.* används är *fatta beslut*.

5.5 Redovisning genom hänvisning

Vid några tillfällen hänvisas läsaren från det ena ordet i kollokationen till det andra. För kollokationen *ta ett steg* ges till exempel följande hänvisning från artikeln *ta(ga)* till artikeln *steg* "i fråga om rörelse (för kortare förflyttning), särsk. i (utvidgade l. bildl.) uttr. av typen *ta ett steg* (se **STEG**, sbst. 5 [a])". Inga belägg ges alltså på artikeln *ta*. Läsaren uppmanas att gå vidare till artikeln *steg* för att hitta sådana. På sätt och vis kan man ändå säga att kollokationen beskrivs även på *ta*, eftersom den trots allt nämns även där. Läsaren får dessutom en definition av verbet *ta* i den aktuella användningen, även om inga språkprov ges.

På artikeln *steg* är det naturligtvis i stället detta ord som står i fokus. Inledningsvis ges där en definition för den bildliga användning av ordet *steg* som är aktuell i kollokationen *ta ett steg*. Efter det sägs "i sht i uttr. *ta* (äv. *vidta*, förr äv. *göra* l. *begå*) *ett så* l. *så beskaffat steg*". Vi får alltså även här exempel på fler funktionsverb som har fungerat i konstruktion med det aktuella ordet: *vidta*, *göra* och *begå*. Kollokationen *ta ett steg* beläggs sedan med ett redaktionsexempel

”*Ta ett viktigt, avgörande, djärvt, farligt, förhastat, förtvivlat steg*”. Både *ta* och *steg* används för övrigt beteckningen *uttr.* för ordkombinationen *ta ett steg* (SAOB S 11331).

6. Förklaringar då kollokationer saknas i SAOB

Sju kollokationer från exempelsamlingen tas inte upp alls i SAOB. Det är *framföra kritik, fälla en kommentar, ha illusioner, idka umgänge, känna förakt, utöva förtryck* och *vidta åtgärder*. Vidare redovisas fem av kollokationerna endast vid kollokatorn, till exempel *avge ett löfte*, och tre stycken endast vid basen, till exempel *utföra arbete*. Jag ska nu gå in på vad det kan finnas för förklaringar till att kollokationer inte har anförts.

En enkel och konkret förklaring är att den aktuella artikeln ännu inte har tryckts i SAOB. Detta gäller till exempel för båda de ingående orden i kollokationen *vidta åtgärder*.

En annan förklaring då en kollokation saknas i SAOB kan vara förändring av kollokator över tid. Med tid menar jag just i detta sammanhang tiden från tryckningen av den aktuella artikeln till nutid. *Utöva förtryck* kan vara ett exempel på detta. Artikeln *förtryck* trycktes i SAOB år 1928. Det funktionsverb som anges i artikeln är *öva* som känns som en äldre variant av *utöva*. Kanske var det så att *öva* var det vanligare verbet då artikeln behandlades. Detta får stanna vid en gissning men jag konstaterar att endast verbet *öva* fanns belagt i SAOB:s material för ordet *förtryck*. I tre av de 61 excerpter som fanns på ordet år 1928 används detta verb som kollokator medan verbet *utöva* inte förekommer.

Vidare kan det vara så att den semantiska sfären ringas in utan att just den aktuella kollokationen nämns. Så är fallet för *känna förakt*. På artikeln *känna* ringar redaktören in den semantiska sfären genom att ge *glädje, sorg, hat, kärlek, medlidande, sympati* och *samvetsqual* som möjliga objekt på det aktuella betydelsemomentet. Just ordet *förakt* nämns inte, men förhoppningsvis förstår läsaren genom definitionen och de exempel som ges att det mycket väl skulle passa in. För mig känns detta som en tillräcklig beskrivning för *känna förakt* eftersom ordförbindelsen, som nämndes ovan, ligger ganska nära en *fri kombination* på det sättet att verbet *känna* är autosemantiskt och förutsägbart i kombination med ord betecknande känslor. En ordbok kan inte räkna upp alla möjliga objekt, vilket gör det nödvändigt för redaktören att göra ett representativt urval.

En annan förklaring till att en kollokation saknas i SAOB kan vara att materialet för ett visst uppslagsord är otillräckligt. Då artikeln *kommentar* trycktes år 1937 fanns till exempel 69 excerpter på detta ord i samlingarna. För att en ordförbindelse ska uppmärksammas bör den naturligtvis vara belagd ett antal

gångar. Det är dock endast fyra av de 69 excerpterna som innehåller verbförbindelser, alla med olika verb. Det betyder att inget verb uppvisade frekvent samförekomst med substantivet *kommentar* vid redaktörens genomgång av materialet, vilket gjorde det svårt för honom att urskilja någon kollokation. Exempelsamlingens *fälla* fanns inte med. Det var verben *göra*, *lämna*, *skriva* och *giva* som fanns belagda, alla bara en gång var. Redaktören valde att ta med verbet *göra* i artikeln, genom att citera ett språkprov från *Svenska Dagbladet* 1934: ”Man är på officiellt håll [i England] icke böjd för att göra några kommentarer [till Hitlers tal]” (SAOB K 1937).

Då nuspråket ska beskrivas har redaktörerna hjälp av sin språkkänsla och (numera också) sökbara digitala korpuser och sökmotorer på Internet, men för det äldre språket är de ofta helt beroende av vad som finns belagt i samlingarna.

Naturligtvis kan även förbiseende vara en orsak till att en kollokation utelämnas. Det är inte alltid som redaktören har gjort ett medvetet val. Någon gång kanske han eller hon helt enkelt har missat något. Ett exempel på detta kan kanske vara *bedriva handel*. På det aktuella betydelsemomentet på ordet *handel* förekommer verben *driva*, *idka* och *föra*, men jag letar förgäves efter *bedriva*. Detta verb används dock flera gånger i redaktörens metaspråk i artikeln, vilket visar att det var fullt brukligt och naturligt och kanske till och med det verb som redaktören själv helst använde då artikeln skrevs.

7. Sammanfattning och diskussion

Avslutningsvis vill jag säga att den typ av kollokationer som har ingått i denna undersökning, nämligen funktionsverb + substantiv, täcks in ganska väl i SAOB. Trots att åtta av de ord som ingår i kollokationerna fortfarande inte har tryckts i SAOB anges lika många kollokationer som i *Svenskt språkbruk*, som ju faktiskt är en ordbok som specialiserar sig på konstruktioner. Ofta tas kollokationerna upp både vid basen och vid kollokatoren, vilket måste ses som positivt i en deskriptiv ordbok. Det är dock så att kollokationerna redovisas på många olika sätt. Alla olika informationstyper som finns i SAOB:s arsenal används vid redovisningen av kollokationer. Läsaren får anstränga sig för att tillgodogöra sig all information.

SAOB ger inte bara information om kollokationer som är brukliga i dag. Även äldre varianter redovisas. Läsaren får ofta reda på vilka olika kollokatorer som varit aktuella över tid för ett visst basord. Det historiska perspektivet gäller alltså för ordförbindelser lika väl som för betydelse.

Jag har urskiljt fem olika förklaringsmöjligheter då kollokationer ur exemplsamlingen inte återfinns i SAOB: 1) artikeln är inte tryckt, 2) kollokatoren har förändrats under den tid som gått från artikelns tryckning till nutid, 3) den semantiska sfären ringas in utan att den aktuella kollokationen nämns (urval), 4) materialet är otillräckligt och 5) förbiseende.

Jag tror att en höjd medvetenhet om ordförbindelser på SAOB:s redaktion kan höja kvaliteten i beskrivningen ytterligare. Jag planerar därför att fortsätta min undersökning av kollokationer genom att inkludera flera olika typer i undersökningsmaterialet, såsom adjektiv + substantiv, till exempel *notorisk lögnare*, adverb + adjektiv, till exempel *fast beslutet*, verb + adverb, till exempel *ångra bittert*, och substantiv (subjekt) + verb, till exempel *mörkret faller*. Det är nämligen mycket möjligt att olika typer av kollokationer får olika mycket uppmärksamhet vid redigeringen av ordboken.

LITTERATUR

- Atkins, Sue & Rundell, Michael, 2008: *The Oxford Guide to Practical Lexicography*. Oxford.
- Benson, Morton, 1985: *Collocations and Idioms*. I: *Dictionaries, Lexicography and Language learning*, red. av Robert Ilson. Oxford. S. 61–68.
- Cowie, Anthony P., 1981: *The Treatment of Collocations and Idioms in Learners' Dictionaries*. I: *Applied Linguistics* 2: 3. S. 223–235.
- DDO = *Den Danske Ordbog* 1–6. København 2003–2005.
- Hausmann, Franz Josef, 1985: *Kollokationen im deutschen Wörterbuch*. Ein Beitrag zur Theorie des lexikographischen Beispiels. I: *Lexikographie und Grammatik*, red. av Henning Bergenholtz & Joachim Mugdan. Tübingen. S. 118–129.
- Heid, Ulrich, 1994: *On ways words work together – topics in lexical combinatorics*. I: *Euralex 1994 Proceedings*, red. av Willy Martin et al. Amsterdam. S. 226–257.
- Hjelmqvist, Theodor, 1893: *En ny källa för vår fosterländska odling*. Några anteckningar om Svenska Akademiens ordbok. Lund.
- Kjellmer, Göran, 1982: *Some problems relating to the study of collocations in the Brown corpus*. I: *Computer Corpora in English Language Research*, red. av Stig Johansson. Bergen. S. 25–33.
- Lehr, Andrea, 1996: *Kollokationen und maschinenlesbare Korpora*. Ein operationales Analysemodell zum Aufbau lexikalischer Netze. Tübingen.
- Lundbladh, Carl-Erik, 1992: *Handledning till Svenska Akademiens ordbok*. Lund.
- Malmgren, Sven-Göran, 2003: *Begå eller ta självmord? Om svenska kollokationer och deras förändringsbenägenhet*. I: *Språk och stil* 13. S. 123–168.
- Malmgren, Sven-Göran, 2008: *Collocations in Swedish Dictionaries and Dictionary Research*. I: *Lexicographica* 24. S. 149–158.
- Nationalencyklopedins ordbok (NEO) 1–3, 1995–1996. Höganäs.

- Nimb, Sanni, 1996: Collocations of Nouns. How to Present Verb-noun Collocations in a Monolingual Dictionary. I: Euralex 1996 Proceedings, red. av Martin Gellerstam et al. Göteborg. S. 265–271.
- Norstedts stora svensk-engelska ordbok, 2000. Stockholm.
- SAOB, 1898– = Ordbok över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. Lund. Samt motsvarande databas, OSA-databasen (<http://g3.spraakdata.gu.se/saob/>).
- Sköldberg, Emma & Toporowska Gronostaj, Maria, 2008: Modell för beskrivning av kollokationer i ett medicinskt lexikon (MedLex). I: Nordiske Studier i Leksikografi 9. Rapport fra konference om lexicografi i Norden, Akureyri, 2007, red. av Ásta Svavarsdóttir et al. Reykjavík. S. 433–445.
- SO = Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien 1–2. Stockholm 2009.
- Språkbanken, Göteborgs universitet. <http://spraakbanken.gu.se/konk/>
- Svanlund, Jan, 2001: Metaforen som konvention. Graden av bildlighet i svenskans vikt- och tyngdmetaforer. Stockholm.
- Svensén, Bo, 2004: Handbok i lexicografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik. 2 uppl. Stockholm.
- Svenskt språkbruk. Ordbok over konstruktioner och fraser, 2003. Stockholm.
- Vikør, Lars, 2009: Behandling av ordsamband i norske einspråklege eittbandsordbøker. I: LexicoNordica 16. S. 241–253.
- Zgusta, Ladislav, 1971: Manual of lexicography. The Hague/Paris.